

PEDAGÓGIAI MŰHELY A NEVELÉS RENDSZERELMÉLETI KUTATÁSÁRA*

1.

A neveléstudomány az utóbbi évtizedben – nemzetközi és hazai termékeit tekintve – számos területen komoly eredményt ért el. A köznevelés rendszerének fejlesztésével kapcsolatos kutatások mégis – paradox módon, de megalapozottan – arra hívják fel a figyelmet, hogy a neveléstudományi kutatások mozaikszerű, izolált, gyakran ellentmondó mennyiségi és minőségi mutatói nem elegendőek a rendszer fejlesztésének prognosztizálásához.

Másfelől az iskola, a kollégium, vagy más konkrét nevelési intézmény fejlesztése sem látszik egyszerűbbnek, hiszen a köznevelés rendszerének fejlesztési stratégiája és az intézmények sajátos fejlődési vonalai csak együtt programozhatók.

Ugyanez vonatkozik, talán még fokozottabb mértékben magára a tudományra is, melynek belső rendszertani problémái olykor százados elemek konzerválódásából, máskor az interdiszciplinaritás leegyszerűsítéséből, vagy éppen a gyakorlat elmélet helytelen arányaiból fakadnak.

A varsói pedagógiai műhely Aleksander Lewin professzor vezetésével csaknem egy évtizede törekszik az általános rendszerelmélet pedagógiai adaptációjának kimunkálására. A köznevelés, az intézményi nevelés és az elméletképzés rendszerjellegű megközelítése egyaránt helyt kapott ebben a tevékenységben. Ezen idő alatt az iskolai értékelés rendszerének megújítása (a 60-as évek vége, 70-es évek eleje), majd a nevelésmódszertan mint diszciplína kidolgozása, napjainkban pedig a nevelési mikrorendszer jelentették a konkrét elemzések tárgyát. A pedagógia olyan klasszikus alakjainak mint A. Sz. Makarenko V. A. Suhomlinszkij I. Korczak C. Freinet és mások munkásságának feldolgozása során a nevelés rendszerelvű megközelítésében mérhetetlen gazdag forrásokra bukkant ez a műhely s immár nem csupán egyes részeredmények, hanem a nevelés és rendszer elméleti megalapozásának körvonalai bontakoznak ki lengyel és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

Az 1979. májusában rendezett egyhetes nemzetközi szemináriumot 1976-ban megelőzte egy hasonló (Mondralin, 1976. május 2–8.), amely az általános rendszerelmélet és a pedagógia alapfogalmainak összevetését törekedett elvégezni. Szovjet, NDK, bolgár, magyar és lengyel szakemberek találkoztak ez. 1977-ben a bolgár partnerek rendeztek szemináriumot az iskolai oktatás-nevelés rendszerének feltárása céljából.

Így a mostani ciklus konkrétabb programmal dolgozhatott s azt a munkafeladatot tűzte ki, hogy a jelenlevő bolgár, francia, csehszlovák, magyar és lengyel szakértők a következő területeken lépjenek előbbre:

a) A nevelési mikrorendszer elméleti értelmezése.

*A Varsói Pedagógiai Kutatások Intézete Nevelési Rendszere Osztályának – vezetője: Aleksander Lewin – nemzetközi szeminárium alkalmából (1979. május 12–19.).

b) A nevelési mikrorendszer fejlődésének és fejlesztése főbb tapasztalatainak elemzése, rendszerezése.

c) Ajánlások összeállítása az iskolák, nevelőintézmények fejlesztési stratégiáinak kidolgozásához és a rendszerelv alkalmazásának lehetséges módozatainak megalapozásához.

d) Nemzetközi elméleti jellegű monográfia körvonalainak meghatározása és az együttműködés lehetőségeinek feltárása.

A varsói pedagógiai műhely e gazdag feladatrendszere mögött számos kétoldalú kapcsolat elmélyült, évek óta tartó tevékenysége áll.

A Szovjetunió Neveléstudományi Akadémiája Nevelélméleti Kutatóintézete és a rendező intézmény között 1976–80-ra együttműködési szerződés biztosítja a téma közös kutatásának feltételeit. A bolgár és szovjet fél együttes kötetek kölcsönös kiadásával járul hozzá a hatékony kutatásokhoz. A lengyel és magyar kutatók közt – sajnos, nem eléggé indokoltan – csupán személyes kontaktus biztosítja a kölcsönös tájékozódást és ösztönzést. A francia kutatók az iskola mai belső problémáit tanulmányozzák és éppen ebben az évben készülnek nemzetközi jellegű önálló kötettel is hozzájárulni a mai iskola életének rendszerjellegű értelmezéséhez. A távlatokban megtervezett további szemináriumok minden bizonnyal megérlelik a szükséges együttgondolkodás feltételeit is.

2.

Miért tűzte napirendre a nemzetközi szeminárium a nevelési mikrorendszer elméleti-gyakorlati kérdéseit?

A tematikai rend szerint (előre megküldött tanulmányok alapján) *előbb* a nevelési mikrorendszer általános elméleti problémái azért kerültek előtérbe a vitában, mert a rendszerelvű pedagógia (ahogy Lewin fogalmazta: az „akciópedagógia” helyébe lépő „rendszer-pedagógia”)¹ alapját képezi a nevelési mikrorendszer. Ennek a rendszernek a keletkezése, funkciói és fejlesztése sajátos törvényszerűségek feltárását igényli.

A résztvevő francia kutató, F. Bodaut, véleménye kifejezi a szeminárium állásfoglalását: a nevelési mikrorendszer értelmezése megköveteli a rendszerépítés „alulról” (empirikus) és „felülről” (deduktív) kialakított útjának harmonizálását és dialektikáját. Ebből következik a kutatási és gyakorlati magatartás: a diagnózist, a fejlődés rendszerjellegű elemzését nyomban követi a prognózis, a változatos alternatív megoldási módok kialakítása. Így a nevelési mikrorendszer fejlesztése önmagában próbára teszi a filozófiai, szociológiai, pszichológiai nézőpont és elvek harmóniájára törekvő kutatók erőfeszítéseit.

M. Kalab (Csehszlovákia) nyomatékosan figyelmeztetett a nevelési mikrorendszer és általában a nevelési funkciók leegyszerűsítésének veszélyére. A nem-marxista iskolakoncepciók, a szocializációt manipulációs eljárásként értelmező irányzatok éppen a nevelés szocialista minőségének degradálását várják a „rendszer”-fogalmak pedagógiai előretörésétől. A nevelési mikrorendszer alapvető funkcióit csak a szocialista nevelőiskola koncepciója határozhatja meg és sem a „kibernetizálás”, sem a mechanisztikus relativizálás, azaz a fogalmak véletlen egymás mellé halmozása, elértéktelenítése nem felel meg szocialista nevelésünk alapkövetelményeinek. Lewin programadó tanulmánya így foglalja ezt a

¹ Ld. a szeminárium kéziratos anyagait (lengyelül, oroszul), 6. old.

gondolatot össze: „... az elkövetkező évek kutatásai nem csupán a nevelési mikrorendszer keletkezése, fejlődése és működése folyamatainak jobb megértését, *hanem mindennél inkább a nevelés szocialista koncepciójának következetes megvalósítását ígérik*”.²

*

A második problémakör a rendszerépítés, a nevelési mikrorendszer fejlesztésének tapasztalatait fogta át. Az iskola és környezete, az iskolai kísérlet mint rendszerfejlesztés, az iskolai nevelés-oktatás és a nevelőmunka rendszerének aktuális problémái egyaránt helyt kaptak a vitában. Szembetűnő volt a bolgár nevelési rendszer irányításának (minisztériumi, művelődési osztályi és területi regionális szervek) pozitív tapasztalata. Ilyen szervezett, nevelési koncepciót vállaló irányítási háló nélkül (s megfelelő apparátus hiányában) aligha beszélhetünk a nevelési mikrorendszer fejlesztésének sikeréről. A lokális (egy város, városi körzet, települési egység) nevelési háló irányítása hivatott az egyes nevelési intézmények (s környezetük) mikroelemeit egységes rendszerré fejleszteni.

Ellentmondás akkor keletkezik – a csehszlovák, lengyel és a szemináriumra megküldött szovjet kutatási beszámoló tapasztalatai szerint –, ha a nevelési folyamat egységes irányítása helyett az intézmények nevelési hatásai egymást keresztezik s az együttműködés, összehangolás vagy éppen integráció elmarad tevékenységükben. A hazai modell-kísérleteket képviselő szentlőrinci beszámoló, valamint a Szederkényben folyó vizsgálatok összegezése is a nevelési mikrorendszer kísérleti-tapasztalati variabilitásáról győzte meg a résztvevőket. Újszerű lengyel kísérleti tapasztalatokról hallhattunk az iskola és környezete együttműködéséről, a nyitott iskola elveinek megvalósításáról kapott információkban.

*

Nem volt kisebb jelentőségű a *záró témacsoport* sem, amely a nevelési mikrorendszer kutatását értelmezte. A rendszerelv mint metodikai elv megköveteli a rendszer működésének totális elemzését. Ehhez nem elegendők azok az analízis eljárások, amelyek a hagyományos pedagógiai kutatásban helyt kapnak. Újszerű, a rendszermozgást diagnosztizáló, a rendszerirányítás hatékonyságát tanulmányozó és a rendszer (esetünkben a nevelési mikrorendszer) fejlesztési trendjeit feltáró összegeзések metodikáinak kidolgozása még előttünk álló feladat.

A pedagógiai modellek, a rendszeranalízis paraméterei, a tartalmi-strukturális és a formális-standardizált értékelési eljárások egyes elemeit bemutatták a kutatók ezen a szemináriumon. A további munkálatoktól függ a matematikai, a formalizálási eljárások és a rendszert meghatározó tényezők kölcsönös egymásrahatásának finomabb szálaival szükséges műveletek logikái, gyakorlati kimunkálása.

3.

Talán az eddigiek is érzékeltetik a nevelési mikrorendszer (és általában a nevelés és rendszerelmélet) kimunkálásának indokoltságát. A szocialista nevelő iskola felé mozduló, a nevelést nem csupán járulékos, alkalmi és akciószerűen belépő szituációnak értelmezett

² Uo. 2.

nevelési intézményi tevékenység megköveteli az egész folyamat rendszerjellegű tervezését, szervezését, értékelését és megfelelő korrekcióját.

Ezzel kapcsolatban e sorok írója mutatta be eddigi kutatásainak néhány összetevőjét, főként a *nevelési folyamat közösségi rendszerekre épülő sajátos képződményeit*. A tanulmány az irányítás mechanizmusának jelentőségét külön is hangsúlyozta, hiszen a *rendszerképzés éppen a nevelési folyamat irányításának eredményeként valósul meg*. A nevelési mikrorendszer belső mechanizmusait, az önirányító-önkormányzó közösség rendszeralkotó jellegét, az ellentmondások feltárását a szeminárium élénk eszmecseréje beépítette a teljes gondolatmenetbe.

A már jelzett szentlőrinci tapasztalatok összefoglalója (*Gáspár László tanulmánya*) az iskolai kísérletet értelmezte s a *nevelési kísérletet mint rendszerfejlesztést mutatta be*. Élénk vitát és eszmecserét indukált a termelőtevékenység értelmezése, a pedagógiai innováció feltételeinek értelmezése és a „nagyrendszer – iskola” kapcsolatainak felvázolása. A szederkényi iskolabázist *Vastagh Zoltán* ismertette s a tapasztalatok elemzése az iskola belső és külső kapcsolatainak gazdagodását, a *pedagógusközösség tevékenységének tudatosítását és a szocializációs funkciók időbeli elrendezését* állította előtérbe.

A lengyel iskolai tapasztalatok, a „nyitott iskola” (Wiloch, Winiarski és mások) koncepciójának egybevetése a hazai törekvésekkel igen fontos argumentumokkal gazdagították rendszerfejlesztő iskolakísérleteink távlatait.

4.

A szeminárium hatásának teljes értékelése későbbi feladat. Eljutnak az ajánlások a címzettekhez s megtermékenyítik, minden valószínűséggel, az iskolai, kollégiumi, nevelőotthoni, gyermekvédelmi gyakorlatot. A több mint 50 beküldött tanulmány s a vita anyagának további tanulmányozása választ adhat számos, a szemináriumon nyitva maradt kérdésre. Kialakul egy nemzetközi együttműködés a következő 1981–1985. tervidőszakra s ezt szükséges lenne a különböző nemzetközi egyezményekben is rögzíteni. Készül egy nemzetközi jellegű alapvető monográfia programja és az írógárda egyeztetni a következő években a fogalmak, szempontok, tapasztalatok lényegét.

A szeminárium elméleti indítékokat nyújtott a nevelési mikrorendszer tartalmi, szervezési, metodikai elemeinek feltárásához. *A marxista nevelésselmelet a rendszerelv érvényesítésével* – ahogy F. F. Koroljon akadémikus fogalmazta – *a dialektikus és történelmi materializmus pedagógiai értelmezésének újabb fejezeteit írhatja meg*. Gazdagodik a marxista nevelésselmelet metodológiája. Kutatási bázisa és a gyakorlattal való kapcsolata még szervezettebbé válik.

Ezért is meglepő, hogy a nevelés marxi elméletéről szóló hazai értekezés³ éppen a nevelés mikrorendszeréről írt Lewin-tanulmányban⁴ látja a helytelen megoldás egyik prototípusát. A szerző szerint „a nevelési rendszer” itt úgy jelenik meg, mint az elmélet embereitől független objektív összefüggés, amelynek egyes mozzanatai ugyan a gondolkodó fej termékei, egészében véve azonban

³ B. Pach Éva: A nevelés marxi elméletéről. Valóság 1979. 4. sz. 25–40.

⁴ Aleksander Lewin: A nevelési mikrorendszerek kialakulása, fejlődése és működésük folyamatának elemzése. Magyar Pedagógia 1977. 1. sz.

kicsúszik a beavatottak ellenőrzése alól: „önszervező rendszerként” működik.⁵ Úgy tűnik, valami súlyos félreértés áldozata a cikk írója, hiszen az önszervező tulajdonság csak *egyik* vonása e nevelési mikrorendszernek. Nem, nem a spontaneitást „lopja” vissza a rendszerépítő autonom mozgás, csupán a sajátos belső mozgás megértése lehetetlen ennek a jegynek a *megfelelő* értékelése nélkül.

Hasonló félreértésekre adhat más interpretáció is lehetőséget, ha a marxista neveléstudományt valamilyen részkonceptió monopolizálható (mondjuk eticista, biologista, szociologizáló) elemeként fogjuk fel.

A szeminárium arra figyelmeztet — s a hazai eszmecserékre is jótékonyan hathat —, hogy a rendszerelv érvényesítésével törekedünk a marxi dialektika még teljesebb alkalmazására.

*

Lewin többször idézett munkájának záró soraiból sajátos feladatok csendülnek ki: „Ha az iskola nem dolgozik saját nevelési rendszerén s csupán a sztereotip pedagógiai tevékenység fejlesztésére vállalkozik, így is nem kevés eredményt érhet el. Jelentősen messzebbre juthat viszont, ha tudatosan és bátran törekszik a nevelés rendszerének megteremtésére . . . s ezzel leküzdí a társadalmi követelmények és saját korábbi eredményei közt kialakult ellentmondásokat”.⁶ A hazai viszonyokat elemezve sem juthatunk más következtetésre, ahogy erre saját állásfoglalásaink is utalnak.⁷

A további eszmecserék, kutatások minden bizonnyal számos eredménnyel járulhatnak hozzá a nemzetközi méretekben kibontakozó progresszív, a szocialista nevelés lényegéből fakadó erőfeszítésekhez.

A varsói pedagógiai műhely ajánló bibliográfiával, rendszer-pedagógiai szójegyzékkel, kutatásmethodikai anyagokkal és Lewin újabb szintetizáló kötetével (V podstaw tworzejj pracy nad systemem wychowania. Warszawa 1978. — Instytut Badani Pedagogicznych) lepte meg a szeminárium tagjait. És még valamivel: az alkotásra ösztönző, problémaérzékeny marxista pedagógiai látásmód elemeit kaptuk „ajándékba.” Egyik este Korczakra emlékeztünk. Munkával, eszmecserével. A Nemzetközi Korczak Társaság és a Varsóban épülő Korczak Intézet terveiről váltottunk szót. Valamennyiünk ügyéről beszéltünk. Jelekép lett ez az esti beszélgetés. A tervezett Intézet a kísérleti pedagógia, a gyermeknevelés humanista éltetője és a nemzetközi együttműködés intézménye kíván lenni. Méltó a Varsóban dolgozó alkotó pedagógusok erőfeszítéseivel.

Petrikás Árpád

⁵ Uo. 27.

⁶ Ld. a szeminárium kéziratot anyagait, 10. old.

⁷ Petrikás Árpád: Elmélet és gyakorlat az iskola szocialista nevelési rendszerének fejlesztésében. Pedagógiai Szemle 1979. 2. sz. 102–111.